

יעקב אבינו עולה לבית אל

והותרה להם, שהעכו"ם מבטל עבודה זרה בעל כרחו (שם מג א), והנה היא מותרת להם, אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן, כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים, והיה די להם בקבורה, ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע:

5. כלי יקר בראשית פרק לה

(ב) הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם. היה לו לומר "אשר בידכם", כמו שנאמר: "ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם", לפי שכל מעשה קדמה לו המחשבה והרהור עבירה קודם שיעשה המעשה. ועל כן צוה להם לטהר תחילה חטא ההרהור, ואמר: "הסירו אלהי הנכר אשר בתוכם" ממש, כי אמר יעקב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והיו מהרהרים בעבודה זרה שבידם, "והטהרו", כי ע"י זה יברא לכם ה' לב טהור. או יאמר על סתם הרהור חטא הבא מצד היצר הרע שנקרא "אלהי נכר אשר בתוכם", כמו שאמרו חז"ל (שבת קה ב): "לא יהיה בך אל זר" - איזהו אל זר שבתוך גוף האדם? הוי אומר זה יצר הרע."

ואח"כ הזהירם על תיקון חטא המעשה לאמר הסירו הבגדים הצואים והלבישו אתכם מחלצות, כי מציינו בכל מקום שהמלבוש כינוי אל המעשים, כמו שנאמר: "בכל עת יהיו בגדיך לבנים" (קהלת ט ח), על זה אמר: "והחליפו שמלותיכם, ונקומה ונעלה בית אל", כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש מלוכלך בחטא ועוון עד אשר יתקנו תחילה חטא ההרהור והמעשה. "ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם", כי בזה תיקנו חטא המעשה והרהור כאחד, המעשה כפשוטו בביטול העבודה זרה אשר בידם, והסרת היצר הרע אל נכר אשר בתוכם ממש, רמז גם כן באומרים "אלהי הנכר אשר בידם", כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה לד י) שהרשעים ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם ובידם, והו' "אלהי הנכר אשר בידם", הו' שזהו שבתוכם הרי הוא בידם, זהו רמז נכון קרוב לשמוע:

6. מלבי"ם בראשית פרק לה

(ב) ויאמר יעקב - הזהירם על בעור ע"י ומשמשיה, ועל טהרת הגוף והבגדים לעבודת ה', ורמז ג"כ על בעור הדעות ומחשבות הזרות שהם אלהי הנכר אשר בתוך איש ולב עמוק, וטהרת המעשים והחלפת המדות הרעות, שהם מכונים בגדי האדם ולבושיו:

(ה) ויסעו וגו' ויהי חתת אלהים - שנפל על יושבי הערים פחד אלהים, שהאמינו שזה היה ענין אלהי ששני אנשים יהרגו עיר ומלוואה, וכי זה היה להם עונש מה' על החמס אשר עשו, וייראו מה' מרדוף אחרי בני יעקב. וגם שע"י שבני יעקב הכינו לבבם אל ה' ויראו מה', התפשטה יראה זו שיראו בני יעקב מה' והפילה יראה על כל הערים, ור"ל שחתת אלהים ויראתו שיראו ב"י התפשטה על כל הערים:

1. בראשית פרק לה

(א) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברוך מפני עשו אחיך:

(ב) ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר אשר בתוכם והטהרו והחליפו שמלותיכם:

(ג) ונקומה ונעלה בית אל ונעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי:

(ד) ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם:

(ה) ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב:

(ו) ויבא יעקב לויזה אשר בארץ כנען הוא בית אל הוא וכל העם אשר עמו:

(ז) ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו:

2. רש"י בראשית פרק לה

(א) קום עלה - לפי שאחרת בדרך, נענשת ובא לך זאת מבתך: (ב) הנכר - שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו - מעבודה זרה: והחליפו שמלותיכם - שמא יש בידכם כסות של עבודה זרה: (ד) האלה - מין אילן סרק: עם שכם - אצל שכם: (ה) חתת - פחד: (ז) אל בית אל - הקב"ה בבית אל, גילוי שכינתו בבית אל... נגלו אליו האלהים - במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים, כמו "אדני יוסף" (להלן לט כ), "אם בעליו עמו" (שמות כב יד), ולא נאמר "בעליו", וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים, אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים:

3. רד"ק בראשית פרק לה

(א) ויאמר אלהים - נגלה לו מלאך שם בשכם, ואמר לו שיעלה לבית אל וישלם נדרו אשר נדר. ומה שאמר "ושב שם", ר"ל שיתעכב עד שיבנה שם בית לבית אלהים כמו שנדר, ורמז לו בזה שנגלה לו בשכם, כי זה שקרה לו בדבר בתו, מפני שאחר בדרך ובנה בסוכות בית וקנה לו בשכם חלקת השדה כאילו היה רצה לשבת שם, והוא היה לו לבוא דרך ישר לבית אל לשלם נדרו, ומיד ילך אל אביו ולא יתעכב כ"כ בדרך, לפיכך נענש בדרך בדבר הזה... בברוך - כלומר, זכור שהיית יחידי בורח, והוא נראה לך בבית אל והבטיחך להטיב לך ולשמרך בכל אשר תלך, וכן עשה, גם אתה שלם לו נדרך שנדרת: (ב) אל ביתו - אל בניו: ואל כל אשר עמו - אלה עבדיו ושפחותיו: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים - המלאכים שראה בסולם, או פירוש "האלהים", על השם יתברך, ואמר "נגלו" בלשון רבים דרך כבוד, כמו שאמר: "ישמח ישראל בעושיו" (תהלים קמ"ט)... והדומים להם:

4. רמב"ן בראשית פרק לה

(ד) ויטמן אותם יעקב - עבודה זרה ומשמשיה אינן מן הנקברים, אבל צריך שיהא מפרר וזורח לרוח או מטיל לים (ע"ז מג ב). והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו עבודה זרה ומשמשיה משכם עד שנתבטלה

7. קול שמחה פרשת וישלח

הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם... ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם - ולכאורה קשה, הלא לא היו מצווים אלא על אלהי הנכר באשר שהם אליל ולא כן הנזמים? ועוד "אשר בתכם" אינו מדוקדק! ונפרש כי יעקב ציוה להם לקדש ולטהר את המחשבה ולהסיר את כח היצר הרע מלבם, וזה "אלהי הנכר אשר בתכם" דייקא, וזאת לא ניכר בפועל אנושי כמו הסרת אלהי הנכר הגשמי, אם לא שהוסיף נופך משלו בגדר המצוה אז יודע שנכנס באזנו ובלבבו המצוה ההיא, וזהו "ואת הנזמים אשר באזניהם":

8. רבינו בחיי בראשית פרק לה

(ו) הוא וכל העם אשר עמו - כתוב בספר 'מלחמות בני יעקב', כי נתאספו שכני שכני ועשו עמהם שלש מלחמות, ולולא אביהם שחגר גם הוא חרבו וכלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה גדולה, וכן הזכירו רבותינו ז"ל (ב"ר פ, ט) ביעקב: "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי" (בראשית מח, כב), נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם, וחגר יעקב כלי מלחמתו כנגדן, אבל דרך הכתובים לקצר בענינים כאלה כי היה נס נסתר. וכן קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים, וגם לא הזכיר בכאן מלחמות עשו עם בני החורי כלל, וכדי להודיע הנס הגדול הנסתר הזה הזכיר הכתוב: "הוא וכל העם אשר עמו", לומר שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה הגדולה.

9. רש"י הירש בראשית פרק לה

(ז) בשעתו הוא קרא למקום בית אל, שכן שם נתגלה לו שעל האדם לבנות בית לה', בו תשרה השכינה ותתגלה ברכת הנהגתה. עתה, משהוא חוזר אל המקום בלויית "בית" כזה, הרי הוא מוסיף על הראשונות: הכוח הרוחני והחומרי הניתן לאדם להקמת אותו "בית אל", עצם הכוח הזה הרי הוא מגלה את כוחו של האל הכל יכול. הרי שגם המעשה הטהור והעליון של האדם, כל עצמו אינו אלא מעשה האל, כל "בית אל" הראוי לשמו הינו בית אל לא רק בתעודתו אלא כבר מתחילת הקמתו, וכך קרא למקום "אל (של) בית אל", כדרך שגם דוד ביטא אח"כ: "ממך הכל ומידך נתנו לך" (דברי הימים א' כט, יד):

10. הרב אברהם אלימלך בידרמן שליט"א

בפרשה: "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר אשר בתכם והטהרו והחליפו שמלתיכם", וקצת צ"ב, מהו אומרו "אשר בתכם", היה לו לומר "אשר בידכם", ומפרש ה'כלי יקר', דבא לרמז על היצר הרע' כמאמרם ז"ל (שבת קה): "לא יהיה בך אל זר" - איזהו אל זר שבגופו של אדם? הוי אומר: זה יצר הרע", על כן הזהירם תחילה "הסירו את אלוהי הנכר אשר בתכם" - היטהרו מהרהורי חטא ועוון, ואח"כ "והחליפו שמלותיכם" - שבכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט ח), ואז יהיה בידם לבוא אל שער המלך. הנה כתיב בפרשה (לב יג): "ושמתי את זרעך כחול היס", וכבר דקדקו (עיין ב'אגרא דכלה' ובי'העמק דבר' לנצ"ב), מדוע הזכיר הברכה של חול היס ולא כוכבי שמים?

וי"ל, לרמז לבני יעקב את הדרך ילכו בה להישמר מדרכו הרעה של עשו וממשיכי דרכו, להיות מרוחק מהם כדבעי, והוא ע"י גדרים וסייגים שמעמידים בני ישראל, כאותו חול אשר הוא גבול לים ושומר לבל ישטפו מימיו האדירים את כל העולם, כך גדרים הללו מעכבים אותם מלהיות מושפעים ע"י הגויים, ומלהתערב בענייני הגויים, וזה נרמז בחול שהוא גדר וחומה לים, וזאת נתברך יעקב אבינו שיהיה לבניו כח להעמיד גדרים וסייגים ולהיות שמורים מהשפעת הגויים.

וביותר צריך להיזהר מהיצר העושה עצמו כאחיו וידידו המתכוון רק לשלומו ולטובתו, ובקרבו חורש לו רע, וכך ביאר הרה"ק ה'קדושת לוי' זי"ע במה שאמר יעקב (לב יב): "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" - הצילני מיד היצר העושה עצמו כאחי, כי פעמים שבא אליו היצר בדמות יצר הטוב, ומתכוון לטובתי - שאקיים מצוות ה', ומציג בפני 'עבירה' כאילו היא מצווה. ובאותה מידה שיברח אדם מהיצר, כן יזכה לגילוי השכינה וסיוע ממעל, וכביאורו של הרה"ק ה'בית ישראל' זי"ע את הכתובים בפרשה (לה א-ז): 'לאל הנראה אליך בברוך מפני עשו אחיך... כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו', שבאותה המידה שהאדם בורח מפני עשו - היצר הרע, כך נראה ומתגלה אליו הקב"ה, ובעצם בריחתו משרה עליו השכינה הקדושה, ומתגלה אליו האלוקים.

11. דברים רבה ואתחנן פרשה ב פסקה יא

"יענך ה' ביום צרה" - מהו "ביום צרה"? אמר ר"ל: למה הדבר דומה? לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד. אמרו: מי שענה את אמך הוא יענה אותך, כך אמר דוד לישראל: מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם. מה התפלל יעקב? "ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי", אף אתה "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב". אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, כשתהא רואה בניך בצער ואין מי שיבקש רחמים עליהם, מיד ענה אותן. אמר לו הקב"ה: משה, חייך בכל שעה שיקראו אותי אני אענה אותם, דכתיב: "כה' אלהינו בכל קראנו אליו".

12. שפת אמת פרשת ואתחנן שנה תרנ"ז

במדרש: "אשר לו אלהים קרובים", "יענך ה' ביום צרה" - מה ביום צרה? משל למה הדבר דומה? ליושבת על המשבר... מי שענה לאמך יענך... דכתיב ביעקב "העונה אותי ביום צרתי" וכו', פירוש כי יום הוא ע"ש "אור כי טוב", א"כ מה "ביום צרה"? ומתרחץ, כי כל צרה שלא תבוא על בני"י היא רק לטובה, כצרת היולדת שהיא הכנה אל הלידה, לכן אמר: "מי שענה לאמך", כי כן סדר הלידה ע"י צרה זאת. כמו כן "אך טוב לישראל אלהים" כו', וכמ"ש ביעקב "ביום צרתי", כי כל הצרות שעברו על יעקב היה הכל הכנה לטובת בני"י, וכן כתוב: "ועת צרה ליעקב" היא להיות "וממנה יושע". לכן כתוב "אלהים קרובים אליו", שגם מדת הדין לבני"י היא לקרב ולא לרחק, וכל התחדשות שצריך להיות נולד בישראל היא בחינת לידה, והו "יענך ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב":